

SÅNGARE- OCH TURISTFÄRDER

AF

RUDOLF KJELLÉN

*Arbetarnes Bildningsförbunds
Eskilstunaavdelnings
Bibliotek.*

STOCKHOLM
HUGO GEBERS FÖRLAG

1908

I. Lapplands express.

Orientering. — En kovändning. — Medpassagerare. — Skogens döende aristokrati. — Björkländskapet. — God och trogen väderlek. — Staden i ödemarken. — En fransk visit på Kirunavara.

Fredagen den 7 augusti 1903 kl. 4 e. m. afgick den åttonde Lapplandsexpressen från Stockholms perrong, och något mer än en timme senare tog jag från Uppsala min abonnerade plats i besittning.

Den första omsorgen, sedan jag välkomnats af min reskamrat och instufvat mitt lätta bagage, var naturligtvis att orientera mig på detta singuliera tåg, det enda i vårt land som motsvarar kontinentens lyxtåg. Jag gjorde alltså en hastig rond genom waggonerna. Tåget utgjordes af tre första klass boggievagnar jämte resturationsvagn i fören och en tredjeklassvagn i aktern (åt betjäningen). Kupéerna hade en hel soffa pr passagerare, och där funnos afbalkningar för dem som ville vara ensamma. En af vagnarne var försedd med rök-salong i den ena och sällskapsrum i den andra ändan, bägge väl små i förhållande till efterfrågan.

Jag reste framlänges, då jag somnade den första natten, och kamraten baklänges; men när vi vaknade, låg han på fram- och jag på baksoffan. Hade vi icke af en kypare på kvällen blifvit skon-

samt förberedda på att tåget skulle göra en kolvändning i Ånge, så undrar jag just hvad vi på morgonen skulle ha tänkt om hvarandra!

Tågets alla 29 platser voro denna gång upptagna. Detta, liksom tågets hela karaktär för öfrigt, gaf resan en egendomlig prägel. Här förekom intet utropande af stationerna, ingen ut- och ingående passagerarestrom, inga periodiska påhälsningar af konduktören; vi voro på ren transitofart och hade nästan samma känsla af isolering som ombord på en oceanångare. Samma relativa frigjordhet från konventionalismens tvång, som är egendomlig för oceanfärder, började också småningom göra sig gällande; och tågets från de mest skilda håll hämtade lefvande last tog helt naturligt allt mera karaktären af ett solidariskt sällskap.

Där var inalles ungefär hälften utlänningar, och där voro 8 kvinnor (förutom trenne bland tåg- och restaurationspersonalen). Bland mera märkbara medresande märktes minister Grip — hvars inkognito vi dock icke lyckades fullt genomtränga — grefve Carlo Landberg samt fru Vilhelmina Skogh. För öfrigt såg man de kända typerna från hvarje mondänt hotell. Där var små grupper på två, tre personer, gifta par eller vänner af samma kön. Där var två äkta män på bröllopsresa med sina förtjusande fruar: den lille pretendlige holländske juristen och den stelbente engelsmannen, som mestadels satt och sof om dagarne. Där var den schneidige preussiske ämbetsmannen, hvars förnäma eller försynta tillbakadragenhet det behöfdes ett skeppsbrott för att spränga. Där saknades icke

heller »globetrottern» från Amerika, med sitt sällskap i Berlin och sitt gepäck i Hamburg; från sistnämnda stad hade han öfver Köpenhamn begifvit sig till Stockholm och där fått höra talas om expressen; nu följde han oss till Narvik och till Lofoten, där besteg han en ångare som gick till Hammerfest och hans sista ord vid afskedet var: »Well, I am going to Spitzbergen»!

*

Så ila vi fram genom natt och dag mot nordn. Hvarannan eller hvar tredje timma kunna vi annotera en ny breddgrad. Landskapet skymtar förbi våra fönster som en rastlöst rinnande ström, södra Norrlands härliga ådalar aflösas af Väster- och Norrbottens oändliga myrar, den tredje dagen följer på den andra natten, i den tidiga morgonen framemot kl. 3 skära vi polcirkeln, och ett par timmar senare lämna vi Gellivare ståtliga kyrkoby bakom oss. Därmed slutar för mig den kända världen, och sinnena spännas till skarpare iakttagelse.

Det var en grå och tung söndagsmorgon, med + 11° temperatur, som småningom växte till + 14. Dundret och Malmberget lågo ännu helt omorgnade, och molnen hängde öfver dem som sparlakan. Ännu ett stycke följer oss det mörka, tröstlösa myrlandskapet; men därpå slår naturen upp ett annat, ljusare blad i sin outtömliga bilderbok.

Vi åka in på *björkheden*, samma landskap som på platån Storlien-Enafors, men här utbredd öfver en vida större yta. Ögat, som hela före-

gående dagen knappt sett annan natur än dyster barrskog, här och där öppnande väg för mörka kärr med döende och döda träd i randen, ser med välbehag ett blekgrönt haf af dvärgbjörkar sträcka sig mot alla horisonter. Enstaka smalarmade grannar och plymlikt utsvängda furor sticka upp som hästhofvar ur en gräsmatta. Det är en aristokrati, som reser upp hufvudena ur småfolkets här; men de gröfsta furorna hafva mångenstädes fått plikta för sin storhet, och vi se dem stå som svarta lik, uppräta i sin rustning likt den romerske kejsaren.

Småfolket vid deras fötter gör med de smala vecka stammarne och de bleka bladen i början ett intryck af hjälplöshet, men snart väcker ståndaktigheten i dess kamp en allt djupare beundran. Tålig, trofast, med en kvinnas mod till försakelse och offer, står polarbjörken här på sin post, skogens yttersta utpost. Hvad mera, om enskilda träd digna under försakelsens börda, blott skogen består, blott lifvet försvarar sin rätt vid dödens tröskel... Långt borta glimtar en och annan snöfläck fram ur regntjockan, där stå fjällen och se med allvarliga miner på, huru lifvet drifver upp en svag bränning ända in på deras fötter.

En ugglas sväfvar fram mellan ett par träd, en and lyfter i ett kärr, ett par beckasiner i ett annat; grunda älfvar draga sina mer eller mindre breda glitterband genom den gröna enformigheten, med brusande hast sökande vägar till gästvänligare nejder. Eljes är allt så tyst och stilla; tåget skär igenom tempelstillheten med sitt brutala buller, därbakom sluter sig åter tystnaden öfver skenorna.

Vädret, som de föregående dagarne fladdrat och farit mellan sol, regn, åska och årstidens alla agremanger, har nu ändtligen bestämt sig för det sämsta möjliga, nämligen ordentlig regntjocka omväxlande med öppet regn. Vi se intet af högfjällen i fjärran, och vi äro nästan framme vid stationen innan vi skymta *Kirunavaras* mörka sida genom den disiga luften.

*

Stationen ligger midt emot på en utlöpare från Luossavara, och därofvän utbreder sig grufarbetarnes stad bland björkarne på bergets flacka sida. Man kommer att tänka på Östersund, sedt från Frösön, då man ser denna väldiga samling af hus i amfiteatraliskt läge; vanligen omålade tvåvånings trähus, skymtande underligt stora bland dvärgräden. Intrycket är desto mera öfverraskande efter en expressfärd timme efter timme genom nejder, där inga andra boningar synas än järnvägsstationerna samt en och annan öfvergifven timmerkoja utmed banan. I denna plötsliga uppenbarelse af stadslif och människovimmel midt i ödemarken ligger något trolskt, som ingen resande läser undgå att känna.

Uppehållet i Kiruna är $2\frac{1}{2}$ timma, det längsta på hela resan. Man har ställt ett litet lokaltåg till vårt förfogande, på detsamma runda vi den mellanliggande sjöns ända och komma till malmjättens fot, äntra så upp för trappor och stegar, skåda ned i djupa schakt och mörka funnlar och beundra de storartade anläggningarna för malmlastningen, än-

da tills vår förare åter telefonerar efter »loket, ty folket vill resa hem». Någon totalvy öfver berget — som redan på långt håll lärer förråda sin hemlighet genom den uppstickande svarta kammen — lyckades jag för vädrets skull icke erhålla.

Äfven bortom Kirunavara fortsätter länge den björkvuxna slätten, medan barrträden småningom försvinna. Med sin vattenomväxling och sin lätta kupering kunde landskapet understundom tagas för mellansvenskt, om icke stillheten och kulturtomheten vore. Större höjder skymta på något afstånd, lyftande sina runda ryggar ur slätt och dimma likt ett stim hvalfiskar. Fjällen kunna icke ens anas i regndusket, förrän Nakerivara plötsligt ställer sig rakt i vår väg, med grofva branter och smala, hvita hängjöklar i sidan. Det är skyltvakten för *Torneträsk*, här vänder naturen åter bladen i sin bok, och från denna punkt börjar ett skådespel af sublim storhet som varar med alltjämt stegradt majestät ända till Lapplandsexpressens ändstation vid Ishafvet.

II. Ofotenbanan.

Vetenskapsmannens missräkning. — Torneträsk. — Ett »gående bord». — Riksgränsens station. — Dramatisk stegring. — Norska naturens hemlighet. — Rombakfjordens trollspegel. — Kurragömmalek. — Ett minnesmärke. — Återvändande kultur. — Framme! — Ett personligt vittnesbörd. — Några praktiska anmärkingar.

I begynnelsen möttes jag vid Torneträsk af en svår missräkning. Jag hade hoppats att åtminstone få kasta en blick på tvenne naturföreteelser af högsta vetenskapliga intresse, hvilka flankera sjöns sydöstra flik: å ena sidan (norr) *strandlinierna* från slutet af istiden, då sjön var uppdämd till vida högre vattenstånd än nu, mellan fjällryggen och kanten af den retirerande landisen — å andra sidan »*glintlinien*» från de ännu långt aflägsnare tider, då naturens våldsamma krafter vid fjällryggens egen uppveckning bröto sönder sammanhanget i berggrunden till den grad, att urgamla bergmassor stälptes öfver yngre siluriska bildningar. Bägge dessa företeelser framträda här ännu i dag i ovanligt skarp utprägling; men det missundsamma vädret stängde nu alla längre utsikter, och det var endast på ett ställe, i Kaisepaktes sida, som där bjöds mig en skymt af det senare fenomenet, i form af en mörk mur på höjden, hvilande på skiffer utefter ett sakta sluttande plan.

Ifrån turistens synpunkt finns emellertid äfven i detta väder nog och öfvernog att se. De superlativer, som af föregående resande slösats på naturskönheten vid Torneträsk, hade på oss verkat en viss naturlig reaktion; men vi hade icke länge färdats utmed stranden — icke höjt oss mycket öfver de blåa vågorna, som för tillfället koketterade med små hvita fransar därnere — icke länge sett fjällen resa sig jättestora öfver banan med allt större och större hvita fläckar på hjässor och kinder — förrän äfven vi måste låta likgiltigheten falla och gifva oss på nåd och onåd under makten af denna obeskrifliga natur.

På kanten af snöfjäll brusar expressen fram, än på bankar än i tunnlrar, med himlahöga toppar till vänster och allt mera afgrunds djup sluttning till höger. Däruppe snö, köld och död, därnere grön strand och dansande vågor, på andra sidan sjön mörkblåa bergsidor, upptill dolda i dimman och härigenom förvillande lika uppstigande åskmoln; de synas så nära, och man undrar på luften som gör dem så blå, tills man vid en blick på kartan finner, att de i själfva verket ligga minst en half mil bort och att luften endast gör sin skyldighet mot perspektivet.

Och hvilken omväxling, hvilken rikedom af naturföreteelser, jagande hvarandra utanför kupéfönstren! En brusande ström af intryck efter myrens och björkhedens eviga enahanda — — Det var vid 12-tiden som vi nådde Torneträsk, och då började också lunchen serveras ombord. Men det blef en måltid med förhinder. Smörgåsbordet

måste afbrytas för små »haff»- och »nehmung»-bildningar på stranden, hvilka måste studeras från plattformen. Knappt hade vi sedan stuckit gafflarne i laxen, förrän vi måste rusa till motsatta fönstret för att se den första fjällbäcken draga sitt glänsande band af mjölkhvitt skum ned från fjällets topp. Chateaubrianden kallnade, medan vi stirrade på ett berg som syntes alldeles öfverhöjdt af hvita kuddar och lakan; och katrinplommonen nästan fastnade i halsen, då vi funno oss rusa öfver Abisko-kanjonens vilda klyfta. Det var en ständig rörelse af passagerare från ena sidan till den andra i restaurationsvagnen, allt som utsikterna lockade — på ett sätt, som mäktigt befordrade bekanskapen och förbrödringen.

Slutligen lämnade vi dock äfven Torneträsk bakom oss — denna underbara sjö, som tyckes ämnad till en den höga nordens Lago Maggiore, och hos hvilken allt är vackert utom namnet — och naturen unnar oss en smula andrum före den sista och högsta stegringen. Vi befinna oss nu i den äkta polarvärlden, allt som vi nalkas vattenskiljaren vid gränsen. Mellan fjället breder sig tundran, fjällheden; äfven björken har flytt, och endast bäckarne från höjdernas smältande snö skänka landskapet ett surrogat för lif.

Midt i denna oerhörda ödslighet ligger vid foten af ett fjäll *Riksgränsens* station, 10 mil från Kiruna, 23 mil från Gällivara, men blott 520 m. öfver hafvet, betydligt lägre än Storlien — hela denna fjällvärld når icke högre än Jämtlands, det är breddgraden som skänker den dess mera utpräglade po-

larnatur. Vi brusa in under en höghvälfd banhall och stiga ut på en väldig perrong, som tyckes anonsera en storstad — ombesörja i hast vår sedvanliga vykortspost, beundra under den bekante stationsinspektorens välvilliga ledning den nationella stilen i väntsalarnas inredning — så ljuder den sista svenska signalpipan, och det bär ut ur fäderneslandet.

*

Den som komponerat expressturen Stockholm—Narvik har haft mycket sinne för konstnärlig rytmik och vederbörlig hushållning med effekterna. Efter lång väntan kommer i Jämtland och Ångermanland den första stora kulminationen, *ådalarna*, med sådana glanspunkter som Döda fallet och Forsmobron. Ofvanpå detta följer myrlandskapets långa depression. Boden, polcirkeln och Gellivara förbereda den andra kulminationen, *Kirunavara* i björklandskapet. Efter ett kortare återfall i enformigheten följer så *Torneträsk* som tredje stortrumpfen, hvarpå inträder någon liten afmattning igen. Men allt hvad man dittills på färden sett förbleknar inför den fjärde och sista stegringen, som räcker genom nästan hela den norska sträckan och kulminerar vid *Rombaksfjorden*. Det hela är en symfoni, som sparar sin högsta stegring till finalen.

För geografen är detta förhållande helt naturligt. Det är erosionen, som utfört hufvudarbetet vid utmodelleringen af våra landskapsformer. Det rinnande vattnet har skapat dalarna, som bestämma bergens gestalt. Nu ligger vattenskillnaden på

skandinaviska halfön närmare västerhafvet, däri- genom blir sluttningen skarpare, vattens fallhöjd större och följaktligen äfven dalbildningen djupare åt detta håll. Hemligheten med Norges stora natur är sålunda helt enkelt dess smala bredd mellan Kölen och oceanen, medan Sverige vinner sin större bredd på bekostnad af landskapets alpina djärfhet.

Att hafva kunnat draga en järnväg oskadd från riksgränsen ut till hafvet öfver ett norskt fjordlandskap innanför polcirkeln utgör utan tvifvel en af den moderna ingeniörteknikens största triumfer. I denna natur, där allt är ställdt på vertikalen, måste hvarje meter horisontalplan skapas med konst mot naturens vilja; och resultatet har blifvit en fyramila nästan oafbruten kedja af broar, bankar och tunnlar, som i sin rastlösa omväxling väl knappast har sin like.

Vi slingra fram utmed dalgångarne, så att banlinien visar sig framför och bakom oss nästan i alla väderstreck — det är som snärten af en lasso kastad öfver det motspänstiga landskapet. Men vi gå ständigt högt uppe öfver dal och fjord, mestadels på själfva branten af stupande fjällsidor, mot hvilkas laviner och stenras en serie af träskärmar och gallerier skall skydda trafiken. Det är för blicken ett verkligt panorama, så nämligen att tunnlarne markera de pauser under hvilka verket vrides omkring. Och hvilka bilder! Där uppe från himmelens höjd komma bäckarne direkt eller indirekt från den eviga snön, jollrande, gråtande, skummande, rytande, jublande vid sina unga kraf-

ters triumf öfver det gamla fjället — därnere öfvergår Hundalens sträfviga gap medelst tydligt genomskimrande deltarand i *Rombaksfjordens* spegel, och aldrig är en metallskifva så blank och aldrig en azur så blå som detta förunderliga vatten — än mörkt i fjällets skugga, så att man i en dunkel sköld ser bergets bankning och björkarnes grönska reflekteras mot djupet och de hvita älfvarne fortsätta att rinna in i evigheten, än mjällhvitt i dagern, med skarp gräns mot skuggans område, och fullt af himmelens skyar allena.

Vädret har skiftat vid riksgränsen, molnslöjorna skingras en efter en, och solen skiner fram öfver det gamla Norge. Och nu börjar leken mellan fjällen och de uppstigande skyarne. Vi äro komna till Strömsnäs station. Rakt öfver oss hänger en svart, hotande molnbädd, plötsligt visar sig i densamma hvita, skarpt konturerade fläckar, och man har knappt börjat misstänka sammanhanget förrän kanten af ett himlastormande snöberg aftäckes ofvanför den täta björkskogen i sluttningen. Det är Tötta, och allt som spelet fortgår visa sig smala hängjökklar i alla fåror på hennes väderbitna kind. På andra sidan fjorden skönjas tvärtom mörka punkter i ett moln högt öfver den närmaste bergranden, hvilka punkter småningom tättna och hårdna till fast fjäll, medan därbredvid afslöjas snötrappor allt högre upp tills de förlora sig uppe i molnen utan slut.

Men nere på sluttningarne börjar lifvet och kulturen småningom försiktigt återvända. Redan i Hundalen se vi människor och hundar och jord-

kojor med djupt indragna fönster och dörrar för vintersnöns skull. I fjordens innersta ligger på deltat Rombakbottens lilla bysamhälle. Skogen på fjällsidorna blir allt lummigare, gräs breder ut allt grönare mattor under hans fötter, hästar gå där i bet, små stugor stå vid banvallen, och föräldrar med barn på armen träda ut för att se oss draga förbi.

Nu passera vi en flicka vid en minnessten, hvilken — stenen nämligen, ej flickan — betecknar den nordligaste punkt på jorden, som tills dato berörts af järnvägsskenor. Snart därefter höjer tåget ett glädjetjut öfver att nalkas målet. Den sista naturbilden från Lapplands Express' bana har inpräglat sig i minnet: till vänster en fjällskråning med enstaka snöfläckar i höjden, rik björkskog nedtill och som band mellan bägge den sista fjällbäckens hvita slinga, närmast till höger en kitteldal med grönaste gräs, delvis nybärgadt och upplagdt till torkning, mellan sydländskt yppiga små björkar; ett par röda stugor nere vid stranden, därute fjordens blanka skifva och på andra sidan höga, violetta, tätt hvitfläckiga fjäll.

I denna natur ligger *Narviks* järnvägsstation, jordens nordligaste, liten och pryddlig med undermåning af sten, öfvermåning och verandor af trä i rödbrunt, som ett landshöfdingehus i Göteborg. Lapplandsexpressen stannar vid målet, kl. 4,45 på söndagseftermiddagen, efter nära 49 timmars och öfver 1,500 kilometers färd.

*

Det kan ju icke förnekas, att väderlekens ogunst lade en viss sordin öfver resan genom

hemlandet denna gång. Måhända var detta också orsaken till, att vi kunde resa tvärs igenom Lapp-land utan att se en enda lapp eller ren och utan att möta mera än en mygga — som min kamrat förgäfves sökte infånga på Kiruna station till ett litet souvenir.

Men äfven med sådan väderlek måste det sägas, att denna färd ger öfverrik valuta t. o. m. för vana och blaserade resenärer. Säkerligen finnes åtminstone icke i Europa två dagars järnvägsfärd af motsvarande geografiskt intresse i så dramatisk växling och stegring. För egen del vill jag tillägga: jag har som politiker i min mån motarbetat Ofotenjärnvägens anläggning, och räknar mig detta till förtjänst — men som geograf och turist räknar jag det som den största glädje, att jag genom henne fått tillfälle att lära känna så stora drag i jordens anlete.

III. Narvik, trollens stad.

Oceanens lillfinger. — Vandring genom staden. — En mönsterhamn. — Trollen i fjällen. — Första mötet med *Hera*. — Under trollens bevakning. — En trollunge, en kamel och en noshörning. — Möjligheter utan gräns. — En amerikansk utveckling. — Ett skönt apotek. — *Sentralkaféet* och »bon marché». — Ett olidligt tvång. — Allt längre in . . . på havets svekfulla slätter.

Högt i norr, där Atlanten och Ishafvet blanda vågor med hvarandra, skjuter Lofotens ökedja som en gigantisk hamnpir ut i oceanen. Mellan den och fastlandet sticka de förenade hafven in Vestfjordens breda arm. Längre in smalnar den till Ofotenfjordens hand med de fem fingrarna: viken vid Liland, Harjangen, Rombaken, Beisfjord och Sjomenford. Det är endast ring- och lillfinger som bytt plats, ty Beisfjorden är minst af de fem. Vid en utvidgning af denna fjord, oceanens lillfinger, ligger *Narvik*, trollens stad.

Vi sågo den första gången en afton, då sol och moln kämpade med hvarandra om rätten att famna fjällens toppar. Det första intrycket var icke synnerligen påfallande. Man vandrar på en bred landsvägsgata, lagd på fyllningar eller skuren genom bergknaltar, mellan helt vanliga hus de 25 minuter-nas väg från stationen ned till hamnen. En himlähög fjällkägla flankerar vänstra sidan, lummig skog